

Egy kis szentségsértés egy kétszázadik évforduló alkalmából

Ivan Ivanjii

Azoknak az irodalmároknak a születési vagy halálozási évfordulója, akiket nagyoknak tartunk, a legmegfelelőbb alkalom arra, hogy az új professzorok — vagy pedig az új professzorjelöltek — lefrják a régi tanárokat. Mindazt, amit a német tudósok és áltudósok száz évvel ezelőtt írni kezdtek Friedrich Schiller születésének századik évfordulója alkalmából, forradalmiságáról, konzervativizmusáról, költészetéről, prózájáról Goethevel való barátságáról, Goethevel való ellenségeskedésével, arról, hogy ifjúkori koplálásainak volt-e hatásuk későbbi drámáira, róla mint történészről, mint bölcselőről, és számtalanszor azokról a rothadt almákról, melyeknek a szaga nélkül nem volt képes jól dolgozni, mindezt most novemberben, születésének kétszázadik évfordulója alkalmával ismét át fogják kérődzteni. Ismertetik majd különösen Németországban, két szempontból — keletiből és nyugatiból — mindkét fél számtalan idézettel igazol-

ja majd Schiller kisajátítását. Koszorúkat hordanak majd emlékművei elé. Az énekkarok Schubertet énekelik. Az akadémiákon felzendül majd Beethoven. A rektorok, dékánok többszörös doktorok tüsszögnek majd az aulákban és a folyosókon és egyik-másik tárcában akad majd néhány ironikus megjegyzés is.

Heinének Németországban még nincs emlékműve — sem a keletiben, sem a nyugatiban, Schillernek azonban annál több, hisz faji származása kifogástalan. A gimnázisták dolgozatokat írnak majd róla, a főiskolások pedig doktori értekezéseket.

Mivel pedig a világ kicsiny és egységes, mi itt, Németországon kívül, akik kevésbé állunk a német professzorok befolyása alatt, megemlékezünk erről a nagyságról és kísértésbe is esünk, hogy ezt a megsárgult pergament pillanatnyi ízlésünk szerint világítsuk meg. Kihasználjuk azt a tényt, húsz évtizeddel ezelőtt Johann Kaspar Schiller felcser-

századosnak Christoph Friedrich nevű fia született, hogy magunk is mondjunk róla valami egyáltalán nem új dolgot. Ez a Johann Kaspar nem volt orvos. A herceg hadseregében gyógyítással foglalkozott ugyan, de később éppen olyan higgadtan és lelkiismeretesen intendáns, majd kertész volt. Nem sokat keresett; akkoriban viszonylag békés idők jártak. De Christoph Friedrich — aki később elhagyta két első keresztnevét, hogy csak a harmadikat, a Friedrichet tartsa meg, — nem volt hajlandó nyugodtan elfogadni azt a pályafutást, amit a szülei és a herceg szántak neki. A herceg kegyelméből, illetőleg parancsából, orvostudományokat kezdett tanulni és később atyja nyomdokaira lépve Stuttgartban egy gránátos-ezredben ezredorvossá nevezték ki. Hogy írt holmi „Mózes küldetése” című eposzt, az még senkit sem bántott. De amikor nemcsak megírta, hanem elő is adta a „Haramiákat”, ezt az abban az időben lázító darabot, a herceg komolyan megharagudott rá. A szerző hiába igyekezett az előszóban óvatosan elzárkózni, hogy ez csak egy drámai mese és semmi több, Isten ments, de hogy is forradalmi aktus — és hogy ő maga is azt hiszi, hogy nem színpadra való, mert esetleg helytelenül fogják értelmezni... A herceg lecsukatta s megtiltotta neki hogy „komédiákat” írjon. Schiller ezt jól megjegyezte. Következő fontos darabja tragédia volt; a neve „Ármány és szerelem”.

Eyébként minden darabját így lehetne nevezni, hisz mindegyikben az ármányokon (mégpedig a politikaikon) és a szerelmen van a hangsúly. Németországból többé nem valami sok drámát írt. Megtanulta a leckét a börtönben. Kirándult tehát Spanyolországba, Angliába, Svájcba. Tell Vilmos, Don Carlos és Stuart Mária nem voltak közvetlen rokonj kapcsolatban azokkal a német hercegekkel, akiktől honoráriusmot óhajtott kapni. Majdnem mindegyik európai nép kapott valami módon emlékművet Schillertől. Wallensteinjének köszönhető, hogy a horvátok neve a modern ember ruhatárának egy alkotórészévé vált, csak ezt kevesen tudják. Ez ugyanis nem irodalmi értekezlet témája, noha pikáns, sőt érdekes, ezenfelül történelmi tény is. Abban az időben a horvát csapatok valóban vöröskendőt viseltek a nyakukon, egyedül ők Wallenstein hadseregében, s ezért ezt a kendőt viselőikről elnevezték kroatnak, amit kravátnak

mondunk és minden reggel gondosan felkötünk.

Amikor Goethe végleg megharagudott reá, Schiller egyetemi tanár lett Jénában. Mi volt Goethe Weimarban? Csupán a tudomány és a kultúra minisztere (ahogy ma mondanánk), egyben a herceg barátja és személyes tanácsadója, egyben a legismertebb drámairó, egyúttal rendező is. A herceg színházában főleg csak Goethet játszották. Schillert primitív embernek tekintették, aki botrányok árán akar előre könyökölni. Goethe ki sem akarta mondani a nevét. De Goethe akkor egy kissé utazni szeretett volna. Külföldre persze. 1786-ban el is indult. Akkor 37 éves volt és korának leghíresebb írója, sokáig miniszter is miniszterelnök volt, minduntalan megparancsolta a kiadónak, hogy újból és ismét újból adják ki „összegyűjtött műveit”. Ezt azonban meguntta már és elindult. Itáliába.

Disznóság, mondta Schiller. Lám, a vén betyár! Továbbra is folyósítják a miniszteri fizetését. Rengeteg jövedelme van műveinek kiadásából, melyeket senki sem olvas, s csak azért adják ki, mert a szerző miniszter. Werther után semmi olvashatót sem alkotott, már pedig az 11 évvel ezelőtt történt. És ime, az állam az utat is fizeti neki. Miért nem küldenek bennünket fiatalokat állami költségen külföldre?

A világ azóta sem változott sokat. Schiller tíz évvel fiatalabb volt, mint Goethe. És megindult, hogy meghódítsa, ami meghódítható. Amikor Goethe három év múlva hazatért. Schillert már nem lehetett semmibe sem venni, tehát gyorsan kinevezte tanárnak Jénába. Nem tudom, nem óhajtom ezt nagyságra összehasonlítani, de mindez ma is megtörténik, nálunk is megcsúsz. A kiliások és az arányok mások, de a lényeg ugyanaz. Boriszláv Mihailovicsot — Mihizt — is Noviszádra küldték és jól fizetett könyvtárost csináltak belőle a Szerb Maticában, hogy messzeldüljön, megnyugodjon, mint Schiller Jénában. Goethe ezt a dolgot jól kiszámította.

Schiller pedig? Schillert valóban semmiképpen sem lehetett megemlíteni Goethe nélkül, erről szintén gondoskodtak a német professzorok. Schiller addig rágalmazta Goethet, pedig tulajdonképpen bámulta és tisztelte. Iphigéniát olvasva feljegyezte: „Még lehetőszen szép napom volt, noha fizetnem kell ezért a kielégülésért, amit ez a mű

nyújtott, azzal a leverő érzéssel, hogy nekem sohasem sikerül valami hasonlót alkotnom." Később azonban megfordult a dolog. Széltében-hosszában dicsérni kezdte Goethet, mert végül módot talált arra, hogy egy kissé megvesse. Mert Goethe, ez a „kispolgár” és „poltron”, aki hajlongott a buta herceg előtt, tulajdonképpen mindig csak azt tette, amit akart. Úgyelt a formáságokra, hogy a lényeket maga körül a saját akarata szerint építhesse. Schiller pedig, ez az állítólagos forradalmár, aki úgy törte-zuzta a formákat, mint az üvegkereskedésbe tévedt elefánt, nagyon gondosan mérlegelte, hogy a társadalomban mi válik hasznára. Egy nemes lányát vette feleségül, rokonságba került az arisztokráciával. Gondosan válogatta, hogy kit látogasson meg és ügyelt arra, hogy frakjának színe megfelelően hintója színének is. Erről a biztosított szilárd helyzetének az álláspontjáról úgy gondolta, hogy egy kicsikét részvétet is érezhet a nyugdíjazott udvaronc iránt, a mind pohosabbá váló Goethe iránt, aki holmi gyári munkánál vadházasságban élt. Most már ezt írta: „Az ő világa nem az én világom, világnézeteink lényegesen különböznek... majd az idő mond rólam ítélletet.” Még a német professzor számára is világos, hogy ez az ítélet az egyszerű Christina Vulpius szeretőjének a javára szól, nem pedig a nemes Charlotte von Langefeld férjének a javára.

És ekkor összebarátkoztak, mert pillanatnyilag szükségük volt egymásra. Kissé magányosak voltak. Mégis Schiller — a szerencsétlen — nagy lelkesedéssel fogadta ezt a barátságot és most kebelbarátját von Stein asszonynál, volt szeretőjénél rágalmozta. Goethe keveset beszélt Schillerről, és nem tett ellene semmit. De nem mindig vette észre. Csak olyankor, amikor kénytelen volt. Mintha tudta volna, hogy oly sok esztendővel túléli, hogy verseket írhat; koponyáját tartva a kezében. Nem nagyon szerették egymást. Schiller szerint Goethe a szerencse fia, aki anélkül hogy birkózna a világgal, meghódítja a világot. Goethe viszont azt tartotta, hogy Schiller a műzák zaklatója, aki azt hiszi, hogy legyőzheti a világot, még mielőtt önmagát legyőzné.

Érdekes, hogy ezek ketten milyen különböző módon közlik környezetükkel azt, hogy Schiller végül egyszer nemcsak hogy meglátogatja Goethét, hanem lakott is nála. A kezdeményezés

közvetve Schillertől indult ki: hosszú és forró levelet írt Goethenek. Erre Goethe meghívta, „Nem védekezhettem e meghívás ellen” — írja Schiller barátjának, Körnernek, pedig alig várta ezt a meghívást. A feleségének pedig azt írja, hogy lépten nyomon hallatszik „mennyre örül Goethe, hogy megismerkedhet velem”. Goethe viszont teljesen indokoltan, most mégis legalább megemlíti Schillert egyik levelében: „úgy látszik, hogy most egyetértünk és hogy legalább egy ideig egy úton járunk.” Az öregebb akkor 45 éves volt, Schiller pedig 35 esztendő. „Schiller volt kettőjük közül nagyobb arisztokrata, sokkal többet gondolkozott mint én, mielőtt bármit is mondott volna, mégis az a különös szerencséje volt, hogy a nép nagy barátjának tekintették” — értékelte Goethe a helyzetet, jóval később, Eckermannal folytatott beszélgetésében.

Ha a tényekhez, — nem pedig a tanári tézisz és hipotézisekhez — tartjuk magunkat, ez Schillernek valóban különös szerencséje. Mert miből is áll az ő forradalmi volta, a „Haramiák” kivételével, melyektől azonban már az előszóban, 22 éves korában elzárkózott? Mehring 50 évvel ezelőtt még durva és őszinte volt: „Schillernek a proletáriátus számára nincs mondanivalója! Ez természetes tulzás volt, de mindenestre minden köntörfalazás nélkül mondták ki.” Ami az úgynevezett költői ideálokot illeti — írja Bücher, ez a francia forradalom eszméjétől áthatott drámaíró — úgy vélem, hogy majdnem kizárólag bábokat adott, égszínkék orral és szenvelgő pátozzsal, nem pedig hús-vér embereket... Egyszóval igen sokra becsülöm Goethét és Shakespearet, de nagyon kevésre Schillert.” Természetesen könnyen lehetne találni kedvezőbb és lelkesebb idézetet Schiller nagyságáról, akár vagonszámra, de nem ennyire hivatottakat. Egyébként gyorsan szolgálunk még egy idézettel, mely nincs közvetlen kapcsolatban a költészettel, vagy — talán az alkalmazott költészettel áll kapcsolatban, ha van valami efféle a világon. Mert mik is lehetnének mások a szerelmes levelek, mint alkalmazott költészet? Amikor Schiller özvegye egy ízben von Steine asszonynál Goethe szerelmes leveleit olvasta, megrökönyödött, és elismerte: „Schiller így nem tudott szeretni. Csupán a szenvedély kedvéért sohasem szerettet. De a rímjei szenvedélyesebbek. Valóságos virtuóz a rímek te-

kintetésben, hát ki hihet neki?" Schiller balladáiban majdnem mindig reális személyekről, vitézekről, királyokról, hercegekről, harcokról van szó — de minden misztikus, patétikus, színleg magasztos. A felbuzdult öreg Goethe éppen valótlan teremtéseket, isteneket, boszorkányokat, varázslókat kelt életre balladáiban — pedig tulajdonképpen a pátoz nélkül kis emberről van szó. „Ó a dolgot valahogyan csak kívülről látta” — magyarázza Goethe — „a lényeg halk fejlődése nem az ő mód-szere volt”. Schiller kereste a témákat, mégpedig izgatottan kereste őket. Goethe keresés nélkül is rájuk talált. Schiller kiválasztotta, hogy mit írjon; Goethe pedig átélte, amit megírt. Schillernél minden allegória, minden irodalomelméleti fogalom. Goethénél pedig az élet jelképe. Schiller uralkodni akar az életben és a szerelemben is. Az embereket nem szereti; talán csak a műveit szereti. (Goethe jobban szereti az embereket, de csak időnként adja át magát teljesen a munkának, sohasem feledkezik meg az élvezetekről.) Talán azért, mert Schiller érzi, hogy korán meghal, Goethe élete pedig nyolc évtizedre van tervezve. Mind a kettő úgy viselkedik, mintha ezt tudná. Schiller siet, hogy minél előbb befejezze művét, ami érthető is, hiszen mindig beteges. De honnét tudta Goethe, hogy oly sok ideje van? A Faustot 20 éves korában kezdte írni és 82 éves korában fejezte be.

A Schillerről szóló írásokat szinte törvényszerűen úgy kell befejezni, hogy összehasonlítjuk Goethevel. Ez már magában véve is bizonyos értékelés. Egyébként nem csupán negatív értéke-

lés. Mert ha valakit oly elkerülhetetlenül egy más valaki mellé kell festeni, ahogyan a zoológus festők a krokodilusokra mindig ráfestik azokat az apró madarakat, melyek ennek a vadállatnak a fején állnak — akkor ez azt jelenti, hogy ez a valaki elválaszthatatlan volt attól a nagyobbtól, hogy ki-egészítette azt, és így vagy úgy, de méltó volt hozzá. De mégsem szabad a madárkát összetéveszteni a krokodilussal.

Miért ilyen népszerű Schiller a németeknél, hogy mi valamennyien, akik róla és Goetheről mindent megtanultunk a német tankönyvekből, ily nagyon tiszteljük? Jóllehet úgyszólván állandóan nem német dolgokról írt, és lényegében véve megvetette a patriotizmust, „a haza iránti érdeklődés csak az elaggott nemzetekre nézve lényeges... nyomorúságos és hitvány ideál csupán egyetlen nemzetnek írni”, mondta, mégis eltalálta népének eszményképét. Nem csupán öntudatlanul. Mert ezt is írta: „A németek szeretik az emóciókat, minél sekélyebbek, annál inkább”. A németek Schillerben azt a lángészt dicsőítik, aki felismerte ösztöneiket és rokonszenves módon szövegezte meg: szorgalom, józanság. Azt tartják, hogy Schillernek ez a felfogása emlékmű a németek számára. Hogy Schillernek valóban mégis magas erkölcsi érzéke volt, azt nem vették észre, vagy legalábbis nem alkalmazták magukra. Schillert dicsőítve elhaladnak az erkölcs mellett. Mert amikor Schiller néhány évtizeddel ezelőtt ismét jelentkezett Ernst Toller néven, egyszerűen megölték. És elfelejtették.

Hornyik János fordítása

